

Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 1 w Chełmie **PROJEKT: Cały świat to jeden wielki Chełm**

Krótką historia Żydów chełmskich

Pierwsze informacje o ludności żydowskiej w Chełmie pochodzą z późnego średniowiecza. Już od XV wieku funkcjonowała w Chełmie gmina żydowska. W mieście działało kilku wybitnych rabinów takich jak Szmul, Elizer, bar Juda, Elizer Perles, Icchak bar Szmul Halevi oraz Juda Aaron. Ludność żydowska zajmowała się handlem i rzemiosłem. Dzięki przywilejom królewskim cieszyła się swobodą działalności gospodarczej, posiadała własny samorząd i niezależne sądy. Chełm stał się ważnym skupiskiem ludności żydowskiej oraz ośrodkiem życia religijnego i kulturalnego, już w XV w. posiadał cheder oraz jesziwę, którą później interesował się sam Salomon Ben Jechiel Luria, zwany M'harszałem. Szkoła spłonęła przed 1583r., za zgodą króla Stefana Batorego została odbudowana. Osiągnęła bardzo wysoki poziom, uczył w niej Ellijah Ben Judah Aaron, znany jako Elijah Baal Szem, słynny pisarz żydowski.

W XVII w. liczbę ludności żydowskiej szacuje się na 400 osób, co stanowiło ok. 30% ogólnej liczby mieszkańców miasta. Toczone w tym czasie wojny tragicznie odbiły się na losie chełmskich Żydów. Kozacy Bohdana Chmielnickiego dokonali w 1648r. masakry ludności żydowskiej w Chełmie. Po odbudowie miasta ze zniszczeń wojennych Żydzi nadal stanowili liczną grupę mieszkańców. W XIII w. nastąpił szybki rozwój demograficzny, a Żydzi zajęli istotne miejsce w działalności gospodarczej. W ich rękach znajdowała się duża ilość sklepów i zakładów rzemieślniczych, eksploatowali również pokłady kredy, dzisiaj zachowane jako podziemia kredowe.

Życie chełmskich Żydów skupiało się wokół synagogi, która powstała w XVI w. Na czele gminy żydowskiej stali Meir bar Beniamin Wolf, Cwi Hersz bar Zelig, Saul Margulis oraz Icchak Halevi.

W okresie rozbiorów nastąpił wzrost liczby ludności żydowskiej, która osiągnęła pod koniec XIX w. 7 tys. Żydów, co stanowiło blisko 55% mieszkańców miasta. Żydzi nadal trudnili się handlem, rzemiosłem, dzierżawili dochody miejskie. Powstały niewielkie zakłady przemysłowe jak olejarnia Kiemana Friedmana, garbarnia Szlema Sztajera.

W okresie międzywojennym Chełm stanowił drugie co do wielkości po Lublinie skupisko Żydów w województwie lubelskim. Żydzi nieprzerwanie rozwijali swoją działalność gospodarczą. W 1927 r. należały do nich wszystkie firmy zajmujące się skupem i sprzedażą bydła, hurtownie, oraz większość skupów płodów rolnych, piekarni, a także wszystkie hotele.

W Chełmie działało ok. 20 związków zawodowych oraz Żydowski Klub Towarzyski, Żydowskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe "Tarbut", Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. J. Trumpeldorfa, Stowarzyszenie Sportowe „Gwiazda-Stern”, Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej „TOZ”.

Prasę żydowską reprezentowały trzy tygodniki wydawane w jidysz: „Unser Sztyme” przemianowany po roku na „Chlmer Sztyme”, „Celmer Folksbalt” oraz „Celmer Wochenblatt”.

W mieście działały organizacje polityczne skupiające chełmskich Żydów, ortodoksyjna Agudas Isroel, socjalistyczna Żydowska Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza „Poale Syjonu”, Ogólnopolski Żydowski Związek Robotniczy „Bund”. W tej ostatniej działał Szmul Mordechaj Zygielbojm, który zasiadał z jej ramienia w Radzie Miejskiej Chełma w 1919 r. Później działał w Łodzi i Warszawie, a w okresie II wojny światowej zasiadał w Radzie Narodowej, działającej w Londynie. 12 maja 1943 r. popełnił samobójstwo na znak protestu wobec obojętności świata na zagładę Żydów.

Żydzi byli licznie reprezentowani we władzach miasta, na 24 radnych w 1927 r. 10 radnych było pochodzenia żydowskiego, podobnie było po wyborach w 1934 r.

Historię Żydów chełmskich zakończyła II wojna światowa. Brutalna eksterminacja rozpoczęła się w październiku 1940 r., kiedy zostało utworzone getto, obejmowało ono ulice: Lwowską, Wojsławicką, Partyzantów (dawna Katowska) i Pocztową. Ludność żydowska straciła zakłady przemysłowe i nieruchomości, została zmuszona do robót przymusowych. Już w 1939 r. Niemcy zorganizowali tzw. marsz śmierci w kierunku Hrubieszową, w czasie którego zamordowano ok. 300 osób. W 1942 r. w ramach Akcji „Reinhardt” chełmscy Żydzi zostali wywiezieni do obozu zagłady w Sobiborze. W pierwszym transporcie 21-23 maja 1942 r. wywieziono 2300 osób, w kolejnych 25 maja 1942 r. 1500, w lipcu 300, w październiku 3000 osób. Z transportu z listopada 1942 r. brak danych. W ten sposób istniejąca od średniowiecza społeczność żydowska w Chełmie została wymordowana. Nieliczni, którym udało się przetrwać koszmar wojny, opuścili miasto i udali się na emigrację do USA, Kanady, Izraela i RPA.

Bibliografia:

- Bolesław Zimmer, Miasto Chełm. Zarys historyczny, Warszawa-Kraków 1974.
- Chełm i chełmskie w dziejach, pod red. Ryszarda Szczygła, Chełm 1996.
- Zbigniew Lubaszewski, Z dziejów ludności żydowskiej w Chełmie, /w/„Cały świat to jeden wielki Chełm”, Chełm 24 lipca 2004.